

Інна Хлисту
(Умань)

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ ВЕСНЯНОГО ЦИКЛУ СЕЛА БАЧКУРИНЕ МОНАСТИРИЩЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Уманський край є одним з найколеритніших районів України. Багатство і неповторність його народної культури, що виявляється у сповнених вікової мудрості і поезії своєрідних звичаях і обрядах, мелодійних піснях, самобутньому народному мистецтві, у різні часи привертала до себе увагу письменників, поетів, істориків, етнографів, фольклористів.

Історичне минуле Уманського краю досліджували В. Антонович, В. Біляшівський, Ю. Бодров, М. Грушевський, В. Кривошея, П. Курінний, Л. Мирчук, Ю. Мицик та ін.

Фольклорно-етнографічну спадщину історичної Уманщини вивчали В. Гнатюк, І. Гурін, Марко Грушевський, О. Діденко, В. Доманицький, Іальфред фон-Юнк, Т. Космина, Н. Кучережко, М. Мицик, О. Найден, Т. Фіалко, Хр. Ящуржинський та ін. Краєзнавчі розвідки здійснювали М. Комаров, М. Комарницький, В. Лелет, І. Прісовський та ін.

Сучасне становище української традиційно-побутової культури викликає певне занепокоєння. Люди перестають співати, забувають слова і мелодії віками улюблених пісень, переважна більшість представників молодого покоління не вміють вишивати, не послугуються нормами традиційного мовленнєвого етикету, абсолютно не цікавляться народно-прикладним мистецтвом рідного краю. Причину такого становища необхідно шукати в складних соціально-економічних процесах урбанізованого суспільства, докорінних змінах у побуті. Магнітофон та телевізор замінив сьогодні дітям мамину колискову і бабусину казку. Носіями фольклорної, етнічної, родової пам'яті українців є люди похилого віку, які поступово відходять у вічність, забираючи разом із собою надзвичайну національну скарбницю.

Такий стан спонукає викладачів педагогічних університетів, студентів та всіх шанувальників традиційно-побутової культури шукати шляхів збереження та популяризації її зразків.

Однією з форм позааудиторної роботи студентів факультету української філології

при Уманському державному педагогічному університеті є фольклорно-етнографічна експедиція, яка відіграє значну роль у підготовці майбутніх учителів-словесників до професійної діяльності.

Основу статті становитимуть матеріали, зібрані під час пошукової діяльності студентів і викладачів кафедри української літератури й українознавства в с. Бачкурине Монастирищенського району Черкаської області (історична Уманщина).

У селі діє самодіяльний народний фольклорно-етнографічний колектив «Вишуканка», засновниками якого були Микола Морозюк та художній керівник Валентина Тимошенко. «Прекрасне треба зберегти і взяти за зразок», – ці слова стали девізом народного аматорського колективу Бачкуринського сільського Будинку культури, покликання якого – донести до сучасників і зберегти для нащадків віковічні традиції, звичаї, свята та обряди українського народу.

У репертуарі ансамблю понад 100 народних пісень, кращі з яких були записані в селі. Завдяки пошуковій роботі склалися сценарії відтворюваних потім народних обрядових дійств: «Сільський ярмарок», «Жнива», «Обжинки», «Варімо кашу, родиню!», «Випікання короваю», «Українські вечорниці», «Зажинки», «Годенки», «Колодій», Івана Купала.

Від однієї з найактивніших учасниць ансамблю – Марії Федорівни Шандри – ми записали величезну кількість матеріалу. Марія Федорівна народилася 1 листопада 1930 року, її дівоче прізвище – Популях. Від своїх батьків – матері, Магдалини Корніївни, та батька, Федора Кононовича Популях, – вона почула багато українських пісень.

Ось що сказала Марія Федорівна про роль пісні в її житті: «Мені вже скоро вісімдесят. Бачила і голод, і війну, і окупацію, і радість повернення наших батьків, братів, сестер з війни і неволі. Коли був голод, завмерла пісня, а коли стали люди оживати – ожила і пісня. Я дуже люблю пісні. Відколи себе пам'ятаю, то вже співала ніжні, веселі, сумні народні пісні. Їх є тисячі. Вони народились у моїм

серці разом зі мною, їх співали моя добра матінка і батько. Я ще й досі чую їхні голо- си у цих піснях. Коли мені радісно, чи в важ- кі години мого життя, я співаю собі сама. Я живу піснею і забуваю все погане. Милі мої онучата, дітки, я передаю вам все багатство своєї душі, пам'ять своїх батьків. Будьте до- стойними дітьми нашого українського роду! Хай Господь Бог подарує вам мудрість!»

Під час розмови з М. Шандрою було за- фіксовано такі фольклорні жанри: замовлян- ня, легенди, бувальщини, анекдоти, казки, прислів'я та приказки, ліричні пісні, балади, рекрутські пісні, обрядові пісні, зокрема ко- лядки та щедрівки, купальські, зажинкові та обжинкові пісні. На окрему увагу заслуго- вують весільні пісні, які можуть становити основу окремого дослідження. Ми ж концен- туємо увагу на записаних від респондент- ки календарно-обрядових піснях весняного циклу. Враховуючи власний понаддесятиріч- ний досвід експедиційної роботи в селах істо- ричної Уманщини, нами було констатовано, що такі пісні є рідковживаними і на сьогод- нішній день побутують лише в деяких селах.

Народні звичаї та обряди, пов'язані з вес- няним пробудженням природи, що супро- воджувалися співом, іграми, хороводами, мають в Україні загальну назву *веснянки*, або, як їх назвала Марія Федорівна, *володарські пісні*.

«Веснянки – це календарно-обрядові піс- ні весняного циклу, які мають закличний характер і сприймаються як звертання до весни, до істот та речей, що асоціюються з нею» [1, с. 142]. Традиційно веснянки співали упродовж весни, починаючи від свята Благо- віщення (7 квітня), подекуди від Стрігіння (15 лютого), коли за народним календарем «зима з літом зустрічається». Володарські пісні приурочені до Великодніх свят. Вико- навцями веснянок були виключно дівчата і молоді жінки.

Своїми початками веснянки сягають да- лекого доісторичного часу, коли наші предки з великими урочистостями зустрічали прихід весни. Разом з різними обрядами, ворожін- нями, магічними діями вони були поклика- ні прискорити весняне оновлення природи, проганяти зиму, забезпечити гарний врожай і добробут людей.

Як зазначають дослідники, «чимало ди- тьчих хороводних ігор походять від най- давніших веснянок, які з часом стали мало- зрозумілими для народних мас і перейшли в дитячі ігри» [2, с. 176]. До них належать до- християнські веснянки «Мак», «Кривий та-

нець», «Вербовая дощечка», «А ми просо сі- яли», «Подольночка», «Жучок». Ці веснянки, за твердженням вчених, ще в першій полови- ні XIX ст. належали до весняних ігор молоді.

Від М. Шандри ми записали такі варіанти ігор-веснянок:

«*Кривий танець*» (учасники гри ходили вервечкою між трьома застромленими в зем- лю палицями або трьома посадженими на землю дітьми і співали):

Кривий танче, туманче! /двічі
Що виведе, то й стане. /двічі
На всіх дівчат погляне. /двічі
Всі дівчата в танку є. /двічі
Тільки нема одної. /двічі
Меї рожі повної. /двічі
Мати рожу щипала, /двічі
Свою доньку вбирала. /двічі
– Іди, донько, у танок, /двічі
Ставай собі край дівок. /двічі
Та не ставай край тумана. /двічі
Туман зведе із ума. /двічі
А він зведе й розведе. /двічі
А сватати не буде. /двічі

«*Вербовая кладка*» (дівчата беруться за руки, роблячи ніби кладку. Маленька дівчин- ка йде по цій кладці, а дівчата співають):

Вербовая кладка,
Гнися не вломися,
Вербовая кладка,
Гнися не вломися.
Мале дитя, впадь, не забийся.
В мене ньенька рідненька
Посилала до броду,
Посилала до броду
По холодную воду.
І відерця маленькі,
І казала повних не брати,
І казала повних не брати,
Йти додому спочивати,
Йти додому спочивати
І до хлопців моргати.
А я її не слухала
І повні набрала,
І повні набрала,
Йшла додому не спочивала,
Йшла додому не спочивала
І до хлопців не моргала.
В мене ньенька не рідненька
Посилала до броду,
Посилала до броду
По холодную воду.
А відерця великі,
І казала повні набрати,
І казала повні набрати,

Йти додому – не спочивати,
Йти додому – не спочивати.
А я її не слухала
І повні не брала,
І повні не брала,
Йшла додому спочивала,
Йшла додому спочивала
І до хлопців моргала.

«**Чижик**» (маленька дівчинка виконує роль «чижика», навколо якої дівчата водять хорівод):

Ти, чижику, ти, горобчику,
Вилеть, вилеть на піддашечок.
Вилеть, вилеть на піддашечок,
Скажи мені усю правдоньку:
Кому воля, кому неволя?
Чоловікам уся воленька –
За шапочку та за паличку,
У корчомку та за чарочку.
Ти, чижику, ти, горобчику,
Вилеть, вилеть на піддашечок.
Вилеть, вилеть на піддашечок,
Скажи мені усю правдоньку:
Кому воля, кому неволя?
А парубкам уся воленька –
За шапочку та за люльочку,
На вуличку та за дівочку.
Ти, чижику, ти, горобчику,
Вилеть, вилеть на піддашечок.
Вилеть, вилеть на піддашечок,
Скажи мені усю правдоньку:
Кому воля, кому неволя?
А дівчатам уся воленька –
За віночок та за биндочку,
На вулицю та у таночок.
Ти, чижику, ти, горобчику,
Вилеть, вилеть на піддашечок.
Вилеть, вилеть на піддашечок,
Скажи мені усю правдоньку:
Кому воля, кому неволя?
Молодицям та й невольенька,
На припічку та й діжа сходе,
У колиці та й дитя плаче.
Діжа просе: «Заміси мене».
Дитя плаче: «Колиши мене».
Дитя плаче: «Колиши мене».
Пічка просе: «Затопи мене».
Пічка просе: «Затопи мене».
Хата просе: «Замети мене».
Хата просе: «Замети мене».
Милий просе: «Поцілуй мене».

«**Шум**» (дівчата ходять колом, заплітаючи руки одна одній):

Ой нумо, нумо, заплітати шума,
А шум ходе по діброві,

А шумиха рибу лове,
Що й наловила, те пропила,
Дівці шуби не зробила.
Чекай, дівко, до суботи,
Буде шуба ще й чоботи,
Прийшло до суботи,
Ступай до роботи,
Що будем робити?
Огірки садити.
Не вродили огірки,
А вродили будяки.
Славнії хлопці, бачкуринські парубки!
Хлопцям косити, дівчатам в'язатц,
Ану, ану, девки, шума заплітати!

Окрім цього, було зафіксовано низку веснянок, які мають весільні мотиви, що притаманно значній кількості пісенних творів календарно-обрядової творчості. У зв'язку з тим, що під час Великого посту співати розважальні пісні заборонялося, частина пісень виконувалася на своєрідну мелодію, яка часто мала формульний характер (коли декілька пісень співаються на один і той самий музичний мотив). Наводимо приклади таких пісень:

Під калиною огірки зійшли.

Дівко Оксанко, старости прийшли.

А Оксанка ходе та в долоні плеще:

– Серце Іванку, чом не прийшов перший?

– А я перший не прийшов, бо не було підшов,

А батькові узував – всеньку хату сплазував;

Материних не хочеться, бо устілка волочеться,

А сестриця давала – тільки одна холява.

А дівчина варенички чине,

А хлопчина дверей не відчине:

– Ой відчини, серденько, відчини,

Буду тебе сватати восени.

Ой відчини, серденько, відчини,

Буду тебе сватати восени.

– Я не хочу дверей відчиняти,

Бо ти будеш зо мною жартувати.

– Ой не буду, серденько, не буду,

Пожартую звечора та й піду.

Ой не буду, серденько, не буду,

Пожартую звечора та й піду.

На зеленому лужку

Пасла Ганнуса качку.

Ой пасла загубила,

Шукала приблидила.

Ой прибудила вона
Аж у чистее поле.
А чистому полі
Іванко плужком оре.
Ой оре він та й туже
За Ганнусею дуже:
– Ой ти, Ганнусю, ой ти,
Кудю до тебе йти?
– Горою, долиною,
Бур'янцем, кропивою,
Лужком, Іванку, лужком,
Буде горілка з медком.
Ще й женихові обрік.
Ще й подушечка під бік,
Ще й білее ряденце,
Прийди, Іванку, серце.

Вечір, дівчино, вечір,
Тебе хлопчина кличе.
Під дверичками стояв:
– Вийди, дівчино моя.
Під дверичками стояв:
– Вийди, дівчино моя.
Словечко тобі скажу,
Хусткою ручки зв'яжу,
Ой щоб ти не боялась,
Зі мною постояла.
Ой щоб ти не боялась,
Зі мною постояла.

Через горку та й в лісок,
Через горку, через горку та й в лісок.
Подай мила голосок,
Подай мила, подай мила голосок.
Ой рада б я подати,
Ой рада б я, ой рада б я подати.
Доріженьки не знайти,
Доріженьки, доріженьки не знайти.
В саду листоньки шумлять,
В саду листо-, в саду листоньки шумлять.
Про нас люди говорять,
Про нас люди, про нас люди говорять.
І про тебе й про мене,
І про тебе, і про тебе, й про мене,
Що ти ходиш до мене,
Що ти ходиш, що ти ходиш до мене.
Ой як ходиш, то ходи,
Ой як ходиш, ой як ходиш, то ходи.
Поговору не роби,
Поговору, поговору не роби.
Ой як буде поговір,
Ой як буде, ой як буде поговір –
Я не твоя, ти не мій,
Я не твоя, не твоя, ти не мій.

Ой як буде неслава,
Ой як буде, ой як буде неслава,
Я ж навіки пропала,
Я ж навіки, я ж навіки пропала.

За городом левада, левада, левада,
А в городі принада, принада.
Принадила дівчина, дівчина, дівчина
Молодого козака, козака, козака.
Ти, козаچه молодий, молодий, молодий,
Купи перстень золотий, золотий, золотий.
До перстенья обручку, обручку, обручку –
Візьми мене за ручку, за ручку, за ручку.
Та підемо в садочок, та підемо в садочок,
та підемо в садочок.
Та нарвемо квіточок, та нарвемо квіточок,
та нарвемо квіточок.
Та сплетемо віночок, та сплетемо віночок,
та сплетемо віночок.
Та підемо в таночок, та підемо в таночок,
та підемо в таночок.

Прилетіли журавлі, журавлі, журавлі,
Посідали на ріллі, ріллі, ріллі.
Лучча рілля ранняя, ранняя, ранняя.
Ой як тая пізня, пізня, пізня.
Бо на ранній пшениця, пшениця, пшениця,
А на пізній – мітлиця, мітлиця, мітлиця.
Бо на ранній женці жнуть, жнуть, жнуть,
А на пізній коси тнуть, тнуть, тнуть.
У новії корчомці, корчомці, корчомці
Говорили два вдівці, два вдівці, два вдівці:
– Лучча жінка первая, первая, первая,
Аніж тая другая, другая, другая.
Як з першою дітей мав, дітей мав, дітей мав,
А з другою розігнав, розігнав, розігнав.
Пішли діти по лісі, по лісі, по лісі,
Як горобці по стрісі, по стрісі, по стрісі.
Вийшов батько гукає, гукає, гукає,
Діток своїх скликає, скликає, скликає:
– Ідїть, дітки, додому, додому, додому,
Я ж вам батько кожному, кожному, кожному.
– Ой не підем, тату наш, тату наш, тату наш,
Лучче підем служити, служити, служити.
Жидам воду носити, носити, носити,
Ніж мачусі служити, служити, служити.
Тільки батько до хати, до хати, до хати,
То мачуха, як мати, як мати, як мати.
Тільки батько за поріг, за поріг, за поріг –
То мачуха за батіг, за батіг, за батіг.

Ой з-за гори дим іде, дим іде, дим іде,
Там Іванко сам іде, сам іде, сам іде.

На конику катає, катає, катає,
До всіх дівчат гукає, гукає, гукає:
– Всі дівчата додому, додому, додому,
Ти, Ганнусю, за мною, за мною, за мною.
Ти, Ганнусю, за мною, за мною, за мною.
Будеш мені вірною жоною, жоною.
Будеш моїй матінці білльо прать, білльо прать,
А за мною ніченьку ночувать, ночувать.
Буде тебе матінка любити, любити,
Буде тебе раненько будити, будити.
– Твоя мати раненько не збуде, не збуде,
Тільки ходе по сусідах та й суде, та й суде,
Що невістка ледащо, ледащо, ледащо
Не принесе водиці нізащо, нізащо.
Не принесе водиці з криниці, з криниці,
Не замете світлої світлиці, світлиці.
А принесе водиці з баюри, з баюри,
Вона мене обдуре, обдуре, обдуре.

Ой у лісі два дубки, два дубки, два дубки
Схилилися до купки, до купки, до купки.
Там Василько воли пас, воли пас, воли пас,
Він Марусі яблук дасть, яблук дасть,
яблук дасть.
– Їж, Марусю, не криши, не криши, не криши,
Подружечкам не лиши, не лиши, не лиши.
Подружечки поїдять, поїдять, поїдять,
Вони тебе не схотять, не схотять, не схотять.
Їж, Марусю, з калачом, калачом, калачом,
Назвеш мене паничом, паничом, паничом.

Ой на горі три млини мелеться, мелеться,
мелеться,
А в мельника три сини жениться, жениться,
жениться.
А перший син Іванко, Іванко, Іванко,
Зелена руточка, жовтий цвіт Іванко.
А другий син Степанко, Степанко, Степанко,
Зелена руточка, жовтий цвіт Степанко.
А третій син Романко, Романко, Романко,
Зелена руточка, жовтий цвіт Романко.
Ми Марусю беремо, беремо, беремо,
Іванкові даємо, даємо, даємо.
Ми Ганнусю беремо, беремо, беремо,
Степанкові даємо, даємо, даємо.
Ми Параску беремо, беремо, беремо,
Романкові даємо, даємо, даємо.

Ой полола горлиця лободу, лободу
Та й послала горлика по воду, по воду:
– Лети, лети, горлику, не барись, не барись,
На чужії горлиці не дивись, не дивись.

Бо чужії горлиці полетять, полетять,
Вони тебе, горлика, не схотять, не схотять.
Полетів же горличок, та й нема, та й нема,
Полетіла горлиця вже й сама, вже й сама.
А догнала горлика на мосту, на мосту,
Та вдарила горлика по хвосту, по хвосту.
А вдарила горлика по хвосту, по хвосту,
Розсипалось пір'ячко по мосту, по мосту.
А хто ж тее пір'ячко ізбере, ізбере,
То той собі пароньки добере, добере.
А дівчина пір'ячко збирала, збирала,
Вона собі пароньку добрала, добрала.
А збрала пір'ячко в ряденце, ряденце,
Та пошила коханому сидельце, сидельце.
А збрала пір'ячко в хустинку, в хустинку
Та пошила коханому перинку, перинку.

Отже, фольклорна спадщина с. Бачкурине Монастирищенського району Черкаської області відзначається наявністю значної кількості різножанрових пісенних творів. Календарно-обрядові пісні весняного циклу, що збереглися у фольклорній пам'яті респондентів, містять любовні мотиви, а деякі з них – зберігають ігровий характер.

Пошукова робота студентів-філологів має виняткове значення у підготовці вчителів української мови до їхньої професійної діяльності, оскільки фольклорні засоби відображають естетичний колорит побуту, етичну поведінку, доброзичливе ставлення до людей, суб'єктивні вміння виконання пісень, передають з минулого в майбутнє усталені століттями форми, ідеї, образи, формують кодекс народної етики та естетики і цим самим зосереджують увагу на вихованні гармонійної й багатогранної особистості.

Література

1. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність: посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. – Л. : Літопис, 2000. – 614 с.
2. Сивачук Н. Український дитячий фольклор : підручник. – К. : Деміур, 2003. – 288 с.
3. Фольклор Уманщини // Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2005, п. 220, арк. 35.